

ТИЛНИ ЎҚИТИШ МЕТОДОЛОГИЯСИДА ОНГ ПРИНЦИПИ ВА УНИНГ ТАЛҚИНИ

Атамухамедова Гўзал Сабирджановна

Тошкент давлат транспорт университети

“Ўзбек (рус) тили” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада Бугунги кунда тилни ўқитиш ва унда инсон онги ва ўзлаштириш даражаси, ижтимоий онг ва унинг моҳияти, тилни ўқитишда методик қоидалар, методика унинг воситалари ва уни қўллашнинг афзалликлари ўқитиш ва тарбиялашда қўлланилиши бўйича кенг қўламдаги манбалар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Методология, мақсад, усул, тренинг, техника, қонуният, касбий компетенция.

Маълумки, Ҳар қандай фан талабаларга фаннинг моҳиятини етказишда ўз методикасини қўллайди. Методология-бу ўқитишнинг мақсадлари, мазмуни, усуллари ва воситаларини, шунингдек, воситалар(лар) ёрдамида ўқитиш ва тарбиялаш усуллари ўрганилган фан. Унинг Вазифаларига қуйидагилар киради. 1. Мавзу(лар) нинг таърифи 2. Тренингнинг мақсади ва вазифаларини аниқлаш 3. Тренинг мазмунини танлаш 4. Ўқитувчи фаолиятини ўрганиш 5. Иш усуллари, техникаси ва шакллари ишлаб чиқиш, турли хил ўқитиш воситаларидан фойдаланиш. 6. Талабалар фаолиятини тадқиқ қилиш. Унинг тарихига назар ташласак, унон тилидан таржима қилинган методология атамаси маълум бир фан(лар) ни ўқитиш қонуниятларини ўрганилган педагогика фанининг бир соҳасини англатади. Методология 3 маънода ишлатилади, масалан: таълим-бўлажак ўқитувчиларга назарий ва амалий машғулотлар беради, талабалар ўқув мақсадлари (натижаси) нима, ўрганиш мазмуни нима (нимани ўргатиш керак), тилни эгаллашни таъминлаш учун қандай техника ва усуллар билан (қандай ўқитиш керак), ўқув мақсадларига еришиш учун қандай воситалардан фойдаланиш кераклиги ҳақида тасаввурга ега бўладилар. мақсад кўйинг (нимани ўргатиш билан). Яъни, ўқув интизоми сифатида методика курси келажакдаги касбий компетенция ўқитувчиларининг шаклланишини таъминлаш учун тан олинади. Илмий-таълим(лар) нинг мақсадлари, мазмуни, воситалари, усуллари, шакллари ўрганилган, ўрганилаётган тил мамлакати маданияти билан танишадиган, шунингдек тилни ўқитиш, ўқитиш ва ўзлаштириш усуллари ўрганилган фан амалий интизом-мақсадга эришишни таъминлайдиган ўқитувчи иш усуллари умуийлиги ҳақида тасаввур беради. Умуий, хусусий ва махсус усуллар мавжуд. Умуий усуллар-улар қайси тил ҳақида гапиришидан қатъи назар, ўқув жараёни(лар) нинг нақш ва хусусиятларини ўрганидилар. Хусусий методика-маълум бир тилга хос бўлган лингвистик ва нутқ ҳодисаларини ўқитишни ўрганиди, она тилининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш(лар) муаммоларини таъкидлайди(махсус ўқув шартлари). Махсус методология-ўрганилаётган тил жиҳатларининг исталган томонини ўқитишнинг ўзига хос хусусиятларини тавсифлайди: фонетика, грамматика, нутқ фаолиятининг луғат турлари: тинглаш, гапириш (фаол), ўқиш, ёзиш. Методика деб аталадиган нарса ўқитувчи ишининг техникаси, усуллари ва шакллари тўпламидир, яъни. касбий амалий фаолият технологияси. Сунъий интеллектни ўқитиш методикаси-бу сунъий интеллект материали асосида ўқитишнинг мақсадлари, мазмуни, усуллари, воситалари, ўқитиш усуллари ва таълим усуллари ўрганилган фан. Тадқиқот усуллари.(асосий, ёрдамчи) асосий ҳисобланади бунда адабий

манбаларни танқидий таҳлил қилиш ўқилган нарсга танқидий муносабатда бўлиш, баҳолаш, ажратиш, умумлаштириш қобилияти тушунилади. Бунда илғор ўқитувчиларнинг ижобий педагогик тажрибасини ўрганиш ва умумлаштириш ҳамда илмий қайд этилган кузатиш фактларни тўплаш, тавсифлаш, умумлаштириш, нақшларни аниқлаш ва синов машғулотлари муаммонинг ўзини чуқур ва узоқ ўрганмасдан, лекин ўз тажрибасига, билимдонлигига таяниб, ўқитувчи қидирув ўтказиши, бунинг натижасида ҳар қандай тахмин тасдиқланади ёки рад этилади. Шунингдек, экспериментал машғулотлар фақат хулоса, юқори ишончилиги билан тахминий кўрсаткичлар ўқитувчининг ихтиёрига тушади. Шунини қайд этишимиз кераккибунда тажриба энг муҳим омил ҳисобланади. Тажрибанинг 4 босқичи мавжуд: 1. ташкилот яъни гипотезани ривожлантириш 2. Амалга ошириш (тажриба ўтказиш 3. Констотация (миқдорий ва сифат хусусиятларини аниқлаш) 4. Интерпретация - олинган натижалар сабабини тушунтиришлар киради. Ёрдамчи тадқиқот усуллари: 1. Сўровнома - оммавий тадқиқот. 2. Синов 3. Сухбат. 4. Осилографик таҳлил (хорижий талаффуз, оҳанг ва ритми ўрганиш). Асосий услубий тоифалар (асосий) методика ўз предметига эга, у ҳам мақсад, ҳам ўқитиш воситаси, шунингдек, концептуал аппарат – асосий услубий тоифалардир. Бу ўз ичига олади: 1. Қабул қилиш-бу ИИА ўқитиш асосидаги услубий тамойиллар билан белгиланадиган ўқув материаллари билан аниқ ҳаракат. (таржима қилинмаган семантикани қабул қилиш, мафкуравий нутқни шакллантириш, ахборот олиш ва воситаларни қабул қилиш, бу усулнинг самарадорлигини белгилайдиган ўзига хос таркибдир. Ушбу тушунча ўқитиш методикасида ўзига хос техникаларда (ҳаракатларда) очиб берилган, "усул" сўзи қуйидагиларда қўлланилади. Асосий йўналиш сифатида ўқитиш тамойиллари (тўғридан-тўғри усул) ,усул, ҳар қандай йўналишда ўқитиш тизими сифатида, уни таклиф қилган муаллифнинг концепциясини акс эттиради (масалан: тўғридан-тўғри усул ичида Гаролд Palmer, Майкл Уест 3 усули мавжуд.усул, ўқитувчилар ва талабаларнинг тартибли ўзаро боғлиқ фаолияти усули сифатида аниқланади. Шу маънода, усул техникалар орқали амалга оширилади. Рус тилини ўрганишда фанни ўзлаштиришда фойдаланадиган усул ва усуллар ҳақида гапирганда, биз ўрганишни 2 компонент ўзаро таъсир қиладиган тизим сифатида кўриб чиқамиз: ўқитувчи ва ўқувчи. Ўқитувчи Вазифалари: 1. ташкилий (ўқитишни ташкил этиш, мустақил иш қобилиятини сингдириш) 2. Ўқитиш (тушунтиради, хабар беради, изоҳ беради) 3. Талабаларнинг функцияларини назорат қилиш: 1. Танишиш 2. Тренинг (кўникма ва бошланғич кўникмаларни шакллантиради) 3. Илова (нутққа чиқиш), яъни ўқитувчи томонидан қўлланиладиган усуллар унинг функцияларини (функцияларини) акс эттириши ва талабанинг ўз функцияларини бажаришини таъминлаши керак. Айни ўрганиш мақсадлари бунда улар биргаликда ўрганишни рағбатлантириш ва талабани айни ўзлаштириш йўлида йўналтириш учун тан олинган. Усул талабаларни бошқариш усули бўлиб, у ўқитувчи ва талаба фаолиятининг асосий таркибий ва функционал компоненти бўлиб хизмат қилади. Чунки 3 нафар талаба бор ва ўқитувчи ўқитишни бошқаради ва ташкил қилади, кейин асосий усул: Кириш ,тренинг, малакаларнинг боғлиқ усуллари ўз-ўзини назорат қилиш ва ўз-ўзини тузатиш ўз ичига олади. Усул педагогик жараённинг моҳиятини акс эттиради. Методлар усул сифатида ўзаро ҳаракатнинг таркибий функционал таркибий қисмидир, аммо агар усул асосий фаолиятни чақирса, унда техника шаклланаётган моҳиятини ташкил этувчи аниқ ҳаракат билан боғлиқ ҳисобланади.. Усул маълум бир қобилиятдир ва қабул қилиш бу имкониятнинг жой эгаси бўлиб, улар иложи борича фойдали бўлишлари жуда муҳимдир улар талабаларни руҳий муаммоларни ҳал қилиш

зарурлигидан олдин кўйишади. Хулоса: методлар ўқитувчи томонидан ташкил этилган ва рус тилини ўқитишда талаба томонидан амалга оширилган фаолиятни кўрсатади. Улар табиатан универсалдир ва ҳар қандай йўналишда ва ҳар қандай тизимда тақдим этилиши мумкин. Қабул қилиш-бу сунъий интеллектни ўқитишнинг услубий тамойиллари билан белгиланадиган ўқув материаллари билан ҳаракатларнинг ўзига хос мазмуни ҳисобланади. Бунда албатта ўқитувчининг талаба психологиясига таъсири муҳим ҳисобланади. Талабаларга тилларни ўзлаштириш мотивлари, хотирани ўрганиш турлари ва роли, талабаларнинг рус тилини ўқитишда ташқи мотивларнинг хусусиятлари ҳақида тушунча бериш, дунёда тилнинг тарқалиши, маданиятга қўшилиш тарихи, тилнинг эстетик қиймати ва унинг товушининг гўзаллиги ва тилнинг қулайлиги, қийинлиги, амалда қўллаш имконияти ҳақида қизиқтира олиши керак. Мотивацияга таъсир қилувчи кўшимча омилларга материалнинг жозибadorлиги, ўқувчиларнинг субъектив хусусиятлари, услубий техниканинг табиати, гуруҳдаги психологик вазият ва мустақил ёндашув, материалларнинг янгилиги, ўқитувчининг педагогик маҳорати муҳим ҳисобланади. Рус тилини ўқитишда лингвистик таркибни қўллаш бунда тилнинг аспектлари, жумла моделлари, тузилмалари, жанрлари, нутқ услублари муҳим ҳисобланади. Методология учун асосий лингвистик қоидаларга тил ва нутқ тушунчаларини фарқлаш уҳим ҳисобланади. Бу албатта рус тилини ўрганиш мазмунини аниқлашга имкон берди бунда тил бирликлари, сўзлар, фонемалар, морфемалар, нутқ бирликлари-жумлалар, матнлардан фойдаланиш ҳамда жумла тузиш моделларидан фойдаланиш ҳамда тил алоқалари ҳақидаги лингвистик таълимотлардан фойдаланиш, яъни ўрганиш жараёнида она тили ва ўрганилаётган тил ўртасидаги ўзаро таъсир, она тилининг таъсири ҳам ижобий ўхшаш фонемалар, интонемалар, узатиш, ўқиш қобилияти ва салбий кўпчилик русча интонация билан ўқилади. Хулоса:Профессонал ўқитувчи тил ўргатишда албатта методика усулларида кенг фойдаланиш ҳамда ўз дарсларини тилнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда кўришга интилиши керак. Бунда асосий мақсад она тилидан ўрганилаётган тилга ижобий ўтказилишнинг кенг қўлланилишини таъминлаш ва иложи бўлса, салбий ўтказилишнинг олдини олиш ҳисобланади.

References:

1. Леонтьев А.Н. Проблема деятельности в психологии.//Ж. Вопросы философии. – 1972. -№ 9. С.95–108.
2. VX Xasanova, GK Muratova, GS AtamuhamedovaThe development of speech competence among students of non-linguistic technical universities in teaching Russian// European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 2021
3. KD Kurganovna, AS Bakhtiyarovna .Methods Of Using Interactive Methods In Teaching Literature// Journal of Pharmaceutical Negative Results, 2022
4. Ш.Г Абдукадилова.Интерактивные методы формирования навыков коммуникативной компетентности у студентов технического вуза// - Academic research in educational sciences, 2022
5. ШГ Абдукадилова.Ёшлар ижтимоий муҳитида коммуникатив компетенция// Academic research in educational sciences, 2022
6. VK Khasanova, MG Kamilova, SR YusupovDevelopment of linguistic capabilities in language teaching to students of transport logistics// - AIP Conference Proceedings, 2022

7. VK Khasanova, S Shoniyozova, MA Akhmedova .Study of environmental problems and modern modes of transport at the university// - AIP Conference Proceedings, 2022
8. VX Хасанова.Преподавание русского языка при подготовке международных специалистов в области транспорта: проблемы и решения // Academic research in educational sciences, 2022
9. VX Хасанова Преподавание русского языка при подготовке международных специалистов в области транспорта: проблемы и решения// - Academic research in educational sciences, 2022
10. J Ramatov, R Umarova .Theoretical and ideological sources of beruni's philosophical views//ACADEMICIA: An International Multidisciplinary ..., 2020
11. PШ Умарова .Бытие и философские взгляды Абу Райхана Беруни// Достижения науки и образования, 2019
12. U Ruzigul, J Nasirjan, A Dilmurodkhakim, H Mirshod.Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy// International Journal of Advanced Science and ..., 2020
13. PШ Умарова, ГБ Абдукаримова, ЭА Тухтабоев .Вклад Абу Райхана Беруни в развитие философии Ближнего, Среднего Востока и мировой науки.//Проблемы науки, 2019
14. PШ Умарова.Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни //Проблемы науки, 2019
15. PШ Умарова.Натурфилософия Абу Райхана Бируни// Вестник науки и образования, 2020
16. P Умарова .Некоторые аспекты взаимоотношений природы, человека и общества во взглядах Абу Али Ибн Сино и Абу Райхан Беруни//Theoretical & Applied Science, 2015
17. Акмал Мухитдинов, Камолиддин Зияев,Методика циклов методом синтеза.2021.// Сеть конференций E3S. 6/4Том№264.-С.01033
18. АнваровичМ.А., Зухритдинович З.К. Метод оценки энергоэффективности регулируемых ездовых циклов. // Обзор европейской науки, 2016 г.
19. Камолиддин Зухритдинович Зияев.Метод определения транспортной интенсивности в городских условиях2022/9.Том№264.-С.111-114
20. K Ziyayev The Appeal is at the Center of Youth Issues .// Academic Journal of Digital Economics and Stability, 2021 Том №6.-С.-36-38
21. K.Z .Ziyayev -Method of quantitative research of navoi city on the basis of choice of traffic flow.// The Scientific Journal of Vehicles and Roads, 2021 Том №2.-С 27-36
22. VX Хасанова.Аудирование, устная речь, чтение и письмо на занятиях по русскому языку в технических воу// Academic research in educational sciences, 2022
23. P Умарова .Некоторые аспекты взаимоотношений природы, человека и общества во взглядах Абу Али Ибн Сино и Абу Райхан Беруни// Theoretical & Applied Science, 2015
24. VX Хасанова .linguodidactic features of monologue and dialogical speech// инновации в педагогике и психологии, 2021
25. VX Xasanova .Development Of Monologue And Dialogical Speech Of Students Of Technical Universities // The American Journal of Applied sciences, 2021
26. VK Khasanova, S Shoniyozova, MA Akhmedova. Study of environmental problems and modern modes of transport at the university// AIP Conference Proceedings, 2022